

Politika i novinarstvo*

Izvorni znanstveni rad
UDK 070 + 316.65 + 316.77

Novinarstvo u funkciji društvenog progrusa

Mario Plenković

Fakultet političkih nauka, Zagreb

Sažetak

Autor u ovome radu analizira granice i mogućnosti novinarstva u kontekstu društvenog razvoja. S tim u vezi problem proučava sa stajališta suvremenog definiranja novinarstva kao masovnog javnog komuniciranja građana po principu svi, sa svima, o svemu, argumentirano, potpuno i osobno odgovorno, a ne više kao jednosmjernog priopćavanja informacija građanima od strane novinara.

Promatrajući realne mogućnosti takvog preobraženog novinarstva iz zatvorene u otvorenu masovnu komunikativnu djelatnost, autor zaključuje da je uloga javnog komuniciranja velika za podržavanje i ubrzavanje društvenog razvoja radi postizanja progrusa u svim sferama rada i života. Međutim, isto tako novinarstvo, u starome modelu zatvorene diseminacije u funkciji održavanja prevlasti vladajućih oligarhija, štetno i usporavajući djeluje na društveni razvoj, što je znak da se pitanje uloge novinarstva u društvenom progresu ne može jednoznačno odrediti nego dijalektički, u složaju svih faktora: društvenih, komunikacijskih, obrazovnih i filozofskih.

Kako preobrazba novinarstva iz zatvorene u otvorenu masovnu komunikativnu djelatnost u prvom redu ovisi o školovanju novog profila kadrova (komunikatora, voditelja, urednika i regulatora javnog dijaloga), autor na kraju zaključuje da treba usporedi s predloženim promjenama izraditi i novi kodeks svih sudionika javnog komuniciranja (a ne samo novinara, kao što je slučaj sa sadašnjim kodeksima javnog informiranja).

U ovo krizno doba novinarstvo, kao i sve ostale djelatnosti od posebnog društvenog interesa, u žarištu su ne samo teorijskih nego i žučljivih praktičkih

* Radovi M. Plenkovića, D. Rodina, Z. Posavca i A. Pažanina prilozi su sa jugoslavenskog znanstvenog skupa »Novinarstvo u funkciji razvoja«, održanog u Zagrebu 22. i 23. 12. 1989. godine u organizaciji Fakulteta političkih nauka u Zagrebu i Društva novinara Hrvatske.

rasprava. Naime, postavljaju se pitanja: Što je zapravo novinarstvo? Kakva je njegova uloga? Tko treba da upravlja tom djelatnošću? Kakva je uloga građana u funkcioniranju novinarstva? Kako treba komunikacijski organizirati novinarstvo itd.

S obzirom na te aktualne probleme i dileme, u ovom ćemo radu posebno analizirati bitna pitanja o kojima ovise struktura i funkcija suvremenog novinarstva. To su suština novinarske djelatnosti, njen funkcioniranje, komunikacijska diversifikacija odnosno suvremeno modeliranje protoka informacija, zatim novinarstvo u funkciji društvenog progresa i, konačno, kakav bi trebao biti novi kodeks novinarske profesije.

1. Suština novinarske djelatnosti

Otkako su se od Acta diurna počele strukturirati organizirane novinarske djelatnosti, teoretičari se pitaju o biti novinarstva. Do sada su davani različiti odgovori, ovisno o općoj društveno-političkoj strukturi, kao i dominantnim sistemima javnog komuniciranja. Novinarstvo se ponajčešće tretiralo kao svojevrsna vještina prikupljanja i objavljivanja informacija od općeg interesa. U tom smislu ta se vještina interdisciplinarno razvijala u okrilju retorike, prava i politike. Novinari su tako u svim klasnim društвima bili službenici vladajuće klase u čijem su interesu diseminirali informacije koje su poželjene za tu klasu. Novinarstvo je tako bilo (a i danas je još uvijek) glasnogovorništvo vladajuće klase; ono je njen monopol. Zato vladajuća klasa više brine da novinarski kadrovi budu odani nego učeni. U svim je klasnim društvenim sistemima novinarstvo zato odalećeno od otkrivanja istinskih novosti; ono je sračunato na diseminaciju samo onih informacija koje su poželjne za vladajuću klasu ili koje barem ne ugrožavaju njen povlašteni društveni položaj.

Nakon francuske revolucije i u novije vrijeme u demokratskim društвima malo pomalo razvija se i širi koncept novinarstva kao dijela znanosti o javnom mnenju koja kao teorijska i praktična djelatnost proučava mogućnost uopćavanja informacija drugog reda (druge potencije), za razliku od znanosti koja istražuje informacije treće potencije.

Ta dva modela strukturiranja novinarske djelatnosti danas su sukobljena, kao što su oštro sukobljene i društvene strukture (totalitarna i demokratska). Naime, u svim zastarjelim, nerazvijenim, totalitarnim i nedemokratskim društвima oštro se i silom zadržava model tzv. diseminirajućeg novinarstva. Komunikološki model toga novinarstva je deduktivan, tj. protok informacija ide odozgo prema dolje. Naime, vladajuća klasa (preko svojih ideoloških opuno-moćnika) selekcionira skup informacija koje su namijenjene narodu i potlačenim klasama. Te, odobrene informacije, dalje, novinari stilistički dotjeruju da se lakše »prime« u svijesti naroda. Treći segment toga sistema je sâm narod koji bi se trebao ponašati po uputstvima koja sadrže informacije plasirane u javnim glasilima. Bilo je teoretičara koji su vjerovali u svemoć političkog oblikovanja javnog mnenja na taj način. Međutim, društvene krize kao i širi sukobi pokazali su istinsku nemoć i zavaravanje deduktivnog i autoritarnog novinarstva. Marx je najoštrienje razobilio tu nekritičnu vjeru u oblikovanje javnog mnenja pomoću novinarstva po mjeri vladajuće klase i vlasto-

držaca naglasivši da nikada društvena svijest (a novinarstvo je samo jedan mali dio te ukupne svijesti) ne može in ultima linea odrediti cjelokupnost društvenog bića, nego, obrnuto, da tu svijest uvijek određuje i mijenja društveno biće kao realitet društvenosti i povijesnosti.

U okružju suvremenih znanosti i razvijene visoke tehnologije novinarstvo se danas sve više shvaća kao eksplikativna i eksplorativna djelatnost. Eksplikativnost u smislu diseminacije, selekcije, obrade i ukupnog obavještavanja građana svodi se na područje već otkrivenih informacija. To su informacije mahom iz znanstvene sfere. Kako su one generirane i provjerene, novinarstvu ne ostaje ništa drugo nego da te validirane informacije dostavi građanima i na taj način vrši produženu andragošku akciju proširivanja obrazovanja građana. Popularizacija, aplikacija, zanimljivosti — to su glavne odlike eksplikativnog novinarstva. Novinari i novinarstvo, da bi tu funkciju mogli korektno obaviti, moraju i sami biti znanstveno toliko obrazovani da mogu raspozнатi epohalne informacije i, što je još važnije, da te informacije mogu atraktivno povezati sa životom i radom građana. Međutim, novinarstvo nije u svojoj djelatnosti eksplikativno (priopćavajuće, informativno), nego i eksplorativno. Nai-me, u jednom svom dijelu ono ima otkrivajući, istraživački karakter. To je područje kreiranja novih spoznaja iz područja meduljudskih odnosa, političke sfere, javnog života i formiranja općih društvenih interesa. Zahvaljujući novim elektroničkim medijima, novinarstvo u toj sferi i samo postaje istraživanje javnog mnjenja. U tome svome dijelu novinarstvo je dijaloško (pa i polemičko), jer pomoću usuglašavanja stavova, mišljenja i pogleda svih građana ostvaruje konsenzusna zajednička stajališta koja predstavljaju ono što jest ili može biti zajednički interes svih.¹ Budući da se u tom svom dijelu novinarstvo ponaša kao i ostale istraživačke djelatnosti, novinari koji se bave eksplorativnim novinarstvom moraju posjedovati visoku metodološku kompetenciju u području istraživanja javnog mnjenja. Taj, analitički, viši tip novinarstva zato traži od novinara vrlo visok stupanj kako općega tako i metodološkog obrazovanja.

Kada se, dakle, s ovih stajališta suvremenih trendova promatra bitna funkcija novinarstva, može se s pravom zaključiti da je novinarstvo teorija i praksa otkrivanja i priopćavanja informacija od javnog interesa. To je tzv. prvi stupanj uopćavanja ljudskog iskustva na koji se dalje nadograđuje znanstveno i umjetničko kreiranje viših generalizacija sve do filozofije, koja oblikuje i epohalni Weltanschauung. Novinarstvo je bazična stepenica na tome čovjekovu spoznajnom putu, stepenica od koje složeni dijalektički put prema istini započinje i u kome se on dovršava (kada se građanima obznanjuju dometi u istraživačkim pothvatima učenjaka).

2. Komunikacijski model suvremenog novinarstva

Što (informacija) i kako (komunikacija) dva su osnovna pitanja novinarske djelatnosti. Kada je riječ o ovome drugom pitanju — kako najuspješnije posredovati informacije, kako diskutirati, usuglašavati stavove i generalizirati za-

¹ Plenković, M.: *Demokratizacija masmedija*, Centar za informacije i publicitet, Zagreb, 1980.

jednička iskustva — onda valja naglasiti da stari diseminativni model jedno-smjernog priopćavanja gotovih informacija sve više ustupa mjesto novom modelu dvosmjernog komuniciranja građana po principu: svi, sa svima, o svemu, potpuno, argumentirano i osobno odgovorno.²

Taj novi model podupiru snažni elektronički sistemi dvosmjernog komuniciranja, jer oni zapravo medije svode na funkciju telefona. Naime, kao što putem telefona svi građani neposredno razgovaraju i usklađuju svoja mišljenja, isto tako bi se moglo javno diskutirati putem radija, televizije i sistema kompjutorskog telekomuniciranja.

U tom smislu novinarstvo postaje samo dio općeg sistema javnog komuniciranja građana radi razmijene mišljenja i boljeg surađivanja na bazi što potpunije usuglašenosti pomoći maksimalne argumentacije.

Novinarstvo prema tome postaje demokratska praksa podizanja kvalitete življenja u svim područjima rada, života i stvaralaštva. Ako se danas sve više naglašava važnost izgradnje socijalizma prema mjeri čovjeka, onda takav demokratski, pluralistički, humanistički i regulirani društveni sistem zahtijeva novinarstvo u kome čovjek-gradanin nije samo objekt/recipijent, nego subjekt javnog komuniciranja. To znači da se napušta novinarstvo koje se do sada uglavnom služilo argumentom sile (sile monopoliziranja javnih kanala za protok informacija, sile selekcije informacija, sile primoravanja na pokoravanje volji vladajuće klase) i da se inauguriра novi tip novinarstva koje se služi *silom argumenata*. U tome, novom modelu čovjek priznaje jedino silu općih logičkih pravila za strukturiranje i destruiranje informacija, tj. pravila komunikacijske »igre«. Taj apriori ljudske svijesti, kako naglašava i K. O. Apel, označava princip jedne dijalektike (s ovu stranu) idealizma i materializma: »Tko naime, argumentuje, taj uvijek već pretpostavlja istovremeno dvije stvari: prvo, realnu komunikacionu zajednicu, čiji je član on sam postao procesom socijalizovanja, i drugo, idealnu komunikacionu zajednicu, koja bi principijelno bila u stanju da adekvatno razumije smisao njegovih argumenata i da definitivno ocijeni njihovu istinu. Ono značajno i dijalektičko situacije leži, međutim, u tome da on u izvjesnoj mjeri pretpostavlja idealnu zajednicu u realnoj, naime kao realnu mogućnost realnog društva; iako zna da je (u najvećem broju slučajeva) realna zajednica, uključujući i njega samog, daleko od toga da sliči idealnoj komunikacionoj zajednici.«³

Građanin — kao homo communicationis — živi, radi i stvara na bazi otvorenog komuniciranja s drugim ljudima. Jedino slobodan komunikativni akt, mada je uvijek izvrgnut i riziku neuspjeha, daje čovjeku izgled na uspostavljanje relativno viših oblika regulacije u svim sferama svoje egzistencije. S tim u vezi je i Marx naglasio kako je samo »slobodna štampa oštro oko narodnog duha, ovapločeno poverenje naroda prema samom sebi, govore veze koje sjedinjuju pojedinačnu ličnost s društvom i celim svetom; ona je otvorena kultura koja preobražava materijalnu borbu u duhovnu i idealizira njenu grupu materijalnu formu. Slobodna štampa — jeste otvorena isповест naroda samom sebi, a priznanje otvorena srca jeste, kao što je poznato, spasonosno. Ono je duhovno ogledalo u kome narod vidi sam sebe, a samoupravljanje jeste prvi uslov mudrosti.«⁴

² Plenković, M.: *Teorija i praksa javnog komuniciranja*, Zagreb, 1983.

³ Apel, K. O.: *Transformacija filozofije*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1980, str. 500.

⁴ Marx, K.: *Sočinjenija*, I, GIPL, Moskva, 1955, str. 65—66.

Polazeći od tih povijesnih pretpostavki (snažnog razvoja modernih proizvodnih snaga, visokorazvijenih sistema električnog prijenosa signala), mi smo s obzirom na temeljne potrebe samoupravnog socijalističkog društva razradili jedan cjelovit model javnog komuniciranja sa sedam podsistemske cjeolina za usuglašavanje ljudskog iskustva. Prvi nivo toga jedinstvenog sistema je neposredno dvosmjerno naturalno komuniciranje u okvirima primarnih i sekundarnih društvenih grupa. Drugi nivo je formalizirano komuniciranje unutar radnih organizacija (okružnice, zidne novine, bilteni, tvornički listovi, radio-stanice itd.). Treći nivo je komuniciranje na razini lokalnih zajednica (mjesne zajednice i općine). Četvrti nivo javnog komuniciranja odvija se na razini regionalnih zajednica, a peti na nivou republike/pokrajine. Šesti nivo javnog komuniciranja se odvija na federaliskom planu, dok se sedmi nivo odvija u interakciji cijele Jugoslavije s drugim zemljama i svijetom u cijelini.

Taj cjeloviti sistem je conditio sine qua non izgradnje samoupravnog demokratskog društva, socijalizma po mjeri ljudi, a ne vladajućih oligarhija. Dok se god takav sistem ne izgradi i posve ne afirma, mi ne možemo računati na prevladavanje sadašnje teške društvene krize. Kao što se iz sadašnjeg križnog stanja u društvu i javnom komuniciranju očigledno vidi, stari sistem se ne može prevladati, jer njega drže i brane sve etablirane birokratske snage. Taj sistem drži birokraciju, a birokracija održava njega. Zbog toga ispravno konstatira i I. Mecanović da je »stvaranje društvenog sistema informiranja u ovom trenutku (a i inače) imanentno klasno pitanje. Također, moramo konstatirati da monopol informiranja predstavlja u pravilu *posljednju barijeru birokratskih i tehničkih struktura, barijeru koja se brani svim sredstvima.*«

Francuska revolucija je u svojoj poznatoj Deklaraciji afirmirala pravo svakog građanina da bude informiran. Međutim, sadašnje vrijeme traži novu revoluciju: prelazak građanina iz toga pasivnog prava (da bude objekt, recipijent informiranja) u aktivno pravo (da sam može informirati, javno kritizirati, iznositi svoja mišljenja i tako sudjelovati u kreiranju javnog mnijenja).

Komunikacijski gledano, to znači napuštanje modela informiranja odozgo prema dolje i prihvaćanje modela javnog komuniciranja odozdo prema gore. Deduktivni model zato treba zamijeniti induktivnim koji se sastoji u segmentiranom usuglašavanju mišljenja iz nižih u višim razinama — sve dok se ne dođe do istinske zajedničke platforme koja služi za racionalno ponašanje u svim sferama rada i života ljudi.

Afirmaciji toga dvosmjernog razmjenjivanja mišljenja po principu: svi, sa svima, o svemu, potpuno, argumentirano i osobno odgovorno do sada je smetao stari sistem jednosmjernog diseminiranja. Međutim, pojavom snažnih električnih sistema koji omogućuju čak i pojavu telekomuniciranja (pa u okviru njega i teleparlamenta i neposrednog odlučivanja građana) dokinuto je i to ograničenje u pogledu hardwarea. Prema tome, danas kao ograničenja za uvodenje dijaloškog svestranog komuniciranja građana putem masmedija ostaju jedino politički faktori (totalitarni režimi) i nedovoljna kultura novinara (pomanjkanje dijaloške žanrovske tehnologije javnog komuniciranja). Prvo ograničenje se prevladava snažnim demokratskim opcijama masa, a drugo solid-

⁵ Mecanović, I.: *Društveni sistem informiranja*, Zagreb, 1981, str. 30—31.

nijim školovanjem novinarskih kandidata (koji umjesto dosadašnjih pisaca i govornika trebaju postati dobri konferansieri, voditelji, komunikatori i regulatori javne diskusije putem masmedija).

3. Novinarstvo kao faktor poticanja progresa

Novinarstvo je, kao i atomska energija, poput dvosjeklog mača. Naime, ono može služiti agresorima, eksploratorima (Staljin, Hitler i drugi totalitarni državnici njegovali su samo takav tip strogo zatvorenog i kontroliranog jednosmjernog protoka informacija), ali isto tako i revolucionarima, progresivnim snagama i regulaciji svih meduljudskih odnosa u društvenoj zajednici.

Kakvo će novinarstvo imati jedno društvo, to ne ovisi samo o novinarstvu (pa ni njegovo teoriji), nego prvenstveno o dijalektičkom spletu odnosa u svim sferama društvenog bića. Osnovno je pitanje: Čije je novinarstvo?! Parola »biti informiran« više ništa ne znači, osim prikrivanja informacijskog terora, indoktrinacije i manipulacije. Nova parola demokratskog društva i socijalizma po mjeri čovjeka glasi »moći informirati«, »moći utjecati na formiranje javnog mnjenja« itd.

Novinarstvo zato može biti progresivno samo kada je ono »otvorena isporučujuća naroda samom sebi« (Marx). A to opet može biti jedino ako su svi građani aktivni, ako mogu posredovati svoja mišljenja, sudjelovati u strukturiranju i destruiranju informacija, argumentirati i ponašati se racionalno prema najlogičnijim informacijama. Pretpostavka progresivnog novinarstva jesu njegova analitičnost, argumentiranost, svestran prilaz u promatranju problema i pojava od javnog interesa, dostupnost svakom građinu. To je pozitivna pretpostavka. No postoji i tzv. negativna pretpostavka koja se sastoji u tome da se zakonski ograniči zloupotreba prava na dezinformaciju, plasiranje laži, kleveta i uvreda u sistemima javne komunikacije.

U posljednje vrijeme svjedoci smo nepridržavanja ovoga posljednjeg uvjeta, pa sve više naša javna glasila vrve od neistinitih informacija, uvredljivih prozivki, neargumentiranog lupetanja, što sve proizvodi fenomen informacijskog zagađivanja. Ljudi zato sve manje čitaju novine i slušaju radio i televiziju. Naklade i preplate se zato rapidno smanjuju, a građani se obraćaju najviše neformalnim kanalima komuniciranja. Informacije tako idu »od usta do ušiju« i tako se stvaraju psihotična informacijska stanja koja ne reguliraju društvene tokove, nego, dapače, potpaljuju vatru i produbljuju krizu. O tome se u nas dosta govorilo i pisalo. Mijenjane su redakcije, novinari itd. Ali stanje i dalje ostaje isto, jer se ne mijenja generalna politika prema javnim glasilima. Sve dok ta glasila budu u rukama manjine (bilo koje politokratske ili tehnomenadžerske strukture), nema nikakve šanse da se naše novinarstvo transformira u javne tribine na kojima će se stjecati pitanja i problemi te nuditi odgovori i rješenja, a sve radi postizanja demokratskog, argumentiranog racionalnog usuglašavanja.

Kao što smo već istakli, prva pretpostavka da se prevlada postaje, sada već opasno, stanje u novinarstvu jest afirmacija kulturnog, argumentiranog, tolerantnog analiziranja pojava i problema koji se iznose. S tim u vezi je korisno prisjetiti se uputa koje je Lenjin davao svim javnim radnicima za dijalektičko analiziranje društvenih pojava. Prvo, uvijek treba, naglašavao je Le-

njin, polaziti od objektivnosti promatranja u proučavanju svih društvenih pojava a ne od dogmatiziranih shema, treba uočavati cjelokupnost odnosa u svakoj društvenoj pojavi (inače se ne može doprijeti do njene istine), svaku pojavu treba analizirati u njenoj genezi, njenom vlastitom kretanju, te uočiti unutarnje proturječne tendencije u pojavama, jer su pojave i stvari uvijek suma i jedinstvo suprotnosti, treba zatim shvatiti kako je borba suprotnosti opći pokretač razvoja i društvene transformacije, te u analizi uvijek polaziti od konkretnoga i uočavanja niza kvantitativnih promjena koje pripremaju prijelaz u novu kvalitetu.⁶ Jedino se na takav analitički način mogu uspješno generalizirati raspršena i nepovezana perceptivna iskustva masa i doći do prve potencije generaliziranog društvenog iskustva, što je osnovni zadatak suvremenog novinarstva.

Taj, viši tip novinarstva zbog toga zahtijva od novinara visoku stručnu obrazovanost, poznavanje logike i dijalektike, te solidno vladanje jezičnim izrazom i, na kraju, posjedovanje elementarnih etičkih kvaliteta, da se svjesno ne koriste sofizmi i erističke smicalice.

Budući da ni u jednoj struci, pa tako ni u novinarstvu, ne postoje idealni uvjeti za djelovanje, sasvim je razumljivo da pravno društvo treba kodificirati elementarne norme ponašanja ne samo novinara nego i svih sudionika javne komunikacije. Tim normama ponajviše treba obavezati urednike i odgovorne osobe, a ne samo autore, da se kroz javne komunikacijske kanale ne smiju puštati neprovjerene, neargumentirane i nekonstruktivne informacije. U protivnom nije moguće suzbiti pojavu informacijskog zagadivanja i tzv. medijski rat koji danas imamo.

Novinarstvo kao tribina na kojoj se istodobno prikupljaju pitanja i problemi, kao i odgovori i kritike te vodi argumentirani javni dijalog, ako se drži minimalnih stručnih i moralnih pretpostavki svoga djelovanja, može odigrati važnu ulogu u poticanju društvenog razvoja, progrusa u svim sferama rada, života i stvaralaštva. Naime, takvo novinarstvo koje ispovijeda maksimu »Vox populi, vox Dei« uspješno prevladava najveće društvene proturječnosti i stvara platformu za racionalnije djelovanje. Izlaganjem na javnoj tribini raznih opcija, od kojih ostaju samo one koje mogu izdržati najviši stupanj racionalnog opovrgavanja, novinarstvo postaje fokus javnog razmišljanja, traženja i pronalaženja racionalnih izlaza za sve problematične situacije. Najveća je zasluga analitičkog novinarstva u tome su autori svi građani (a ne samo novinari!) što omogućuje pružanje različitih perspektiva, te komparativnu analizu različitih opcija i pronalaženje najboljih rješenja za konkretnе društveno-političke situacije radi podizanja opće kvalitete rada i života građana.

Novinarstvo nikako ne može postati istinski faktor društvenog progrusa ako se pretvori u megafon, glasnogovornika samo jedne stranke ili oligarhijske grupe. Riječju, eksplikativno novinarstvo u ovome području (pa ma čije ideje plasiralo) ništa ne pridonosi. Treba se zato boriti za eksplorativno novinarstvo, novinarstvo koje istražuje činjenice i pojave, koje danomice testira javno mnenje, koje snima sve situacije u pulsiranju javnog mnenja i na taj način malo-pomalo dolazi do prve razine usuglašenosti javnog mnenja u bitnim pitanjima društvenog razvoja. S tim u vezi valja odlučno naglasiti da demokratizacija novinarstva (kako to neki u nas misle) ne znači dopustiti svakome

⁶ Lenjin, V. I.: *Filozofske sveske*, Kultura, Beograd, 1960, str. 211–13.

da u javnim medijima govori što hoće, pa i kleveće druge osobe. Neodgovorno novinarstvo je najveća prepreka upravo za ostvarivanje istinskog društvenog konsenzusa, jer vodi razdorima, lošim strastima i zaoštravanju stvarnih društvenih sukoba. Treba se zato oslobođiti partijnosti, jednostranosti, navijaštva i sve više njegovati lenjinsku dijalektičku analizu kojom se jedino može doprijeti do suštine prezentnih pojava u životu.

U skladu s tom objekcijom, valja naglasiti da puka masovnost nije znak demokratizacije masmedija, nego je to njihov tribinski karakter (koji pretpostavlja da su sva glasila javno dobro svih građana putem kojih oni javno diskutiraju o svim životnim problemima), analitička sposobnost da se svestrano promotre uzroci svih pojava, a posebno onih kriznih, nastupi što većeg broja građana i, što je od svega najvažnije, regulacijska sposobnost urednika i profesionalnih novinara da uspešno vode i potiču javni dijalog po principu svi, sa svima, o svemu, potpuno, argumentirano i osobno odgovorno. Osnovna je uloga profesionalnog novinarskog kadra nalik ulozi prometnika koji reguliraju javni saobraćaj. Dok prometnici omogućuju što brži i racionalniji prohod vozila, profesionalni novinari omogućuju što racionalniji i što uspešniji prohod informacija: počevši od diseminacije, obrade, prerade, destrukcije, konstrukcije informacija koje čine podlogu javnog mnijenja.

4. Problematika izrade novoga Kodeksa sudionika javne komunikacije

Kao što je poznato, svi dosadašnji kodeksi novinarskog djelovanja usko su se odnosili na same novinare. Oni su uglavnom pravno regulirali njihov odnos prema »poslodavcu«, tj. vladajućoj klasi, a ne prema građanima. Sto se pak tiče prava samih građana, ne da budu informirani, nego da informiraju (tj. da aktivno sudjeluju u svim oblicima informacijske obrade), o tome u kodeksima nije bilo ni riječi, osim prava na demanti ili ispravku.

Od te slabosti nisu bili oslobođeni ni naši kodeksi, koji su se nekoliko puta mijenjali. Iako je najnoviji Kodeks iz 1988.⁷ prilično oslobođen plitkog politiziranja novinarske djelatnosti, ni on nije regulirao aktivnu ulogu građana u procesu javnog komuniciranja.

Kada je inače riječ o što ispravnijem djelovanju novinara u sistemu javnog komuniciranja, svi dokumenti uglavnom ističu ono što bi trebalo izbjegavati. S tim u vezi D. Radenković navodi 12 osnovnih grijeha novinara. To su: prešućivanje podataka, iskrivljavanje činjenica, istiskivanje istine tzv. poluistinama, doziranje činjenica, zatvaranje ili filtriranje informacija, komformističko lakanje informacija, samouveličavanje, privatizacija javnih medija, neravno-pravno tretiranje izvora, verbalizam i uopćenost, te vršenje raznih pritisaka.⁸

Drugi autori prilaze kodeksu javnog komuniciranja s pozitivne strane. C. Warren tako iznosi deset temeljnih novinarskih imperativa: pažljivo slušaj, stečni mnogo znanja, čitaj redovito i kritički, upoznaj svakog dana barem troje ljudi, pokazuj inicijativu i budi temeljit, budi marljiv i strpljiv, piši slikovito,

⁷ xxx Kodeks novinara Jugoslavije, u: A. Kesić: *O novinarstvu*, Zagreb, 1989 (u tisku).

⁸ Radenković, D.: »Dvadeset grijeha novinara«, *Naša štampa* br. 201, Beograd, 1972.

piši, piši i piši, zatim rasuđuj jasno i točno i koristi svoje slobodno vrijeme zaista kao — slobodno.

Radi elementarnog usuglašavanja normativnih pogleda na novinarstvo izrađen je i Međunarodni kodeks časti novinara. U tome kodeksu ima samo pet paragrafa:

- 1) Sloboda informacije je temeljni kamen svih sloboda iz Povelje OUN i Opće deklaracije o pravima čovjeka.
- 2) Te slobode najbolje će zaštititi novinari koji su prožeti moralnom obvezom vjernosti istini u iznošenju i objašnjavanju činjenica.
- 3) Kleveta, neutemeljena optužba i plagijat ozbiljni su profesionalni prekršaji.
- 4) Zbog javne radoznalosti i atraktivnosti nije dopušteno zadirati u javni život ljudi.
- 5) Odgovornost za puno poštivanje profesionalne časti snose novinari a ne vlade.

Kako je pravo na obavlještenost i moć obavlještavanja elementarno ljudsko pravo koje se sve više naglašava i kako novinarstvo sve više postaje općeljudska komunikativna djelatnost radi postizanja konsenzusa u svim područjima javnih poslova, nužno je transformirati sve ove kodekse koji se odnose samo na prava i dužnosti profesionalnih novinara i izraditi jedinstveni kodeks o pravima i dužnostima (ponašanju) svih sudionika javne komunikacije. Kao osnovno pravo čovjeka u tome sveobuhvatnom komunikacijskom kodeksu svakako valja na prvo mjesto fiksirati pravo građanina da obavlještava, da iznosi svoja mišljenja i stavove, da diskutira i polemizira, jer se bez toga prava ne može ostvariti dvosmjerno masovno komuniciranje građana, što je prepostavka za ulazak u 21. stoljeće i u svijet visoke tehnologije.⁹

Uz ta elementarna prava građanina na aktivno komuniciranje, naravno, valja čvrsto i određeno utvrditi i sve elementarne dužnosti svakog sudionika javnog komuniciranja i sve sankcije radi suzbijanja negativnih pojava koje u biti kompromitiraju javno komuniciranje i, u krajnjem kraju, osobu koja nekorakno komunicira.

Budući da i najkonkretnije utvrđivanje prava i dužnosti javnih komunikatora ne može osigurati kvalitetu javnog komuniciranja bez potrebne kulture, nužno je usporedo s kodificiranjem javnog dijaloga, osigurati u svim programima škola i fakulteta predmete koji bi se učili radi stjecanja potrebne komunikativne kompetencije svakog građanina, a na specijalnim učilištima posebno i na najvišem nivou onih osoba koje bi regulirale javnu komunikaciju (voditelji, redaktori, urednici itd.).

5. Zaključno razmatranje

Promotrimo li rezultate ove analize u cjelini, očito je da nam nedostaje koherentna filozofija novinarstva (bolje cjelokupnog javnog komuniciranja putem masmedija), da se naše novinarstvo još uvijek kreće u okvirima zastarjelog klasnog sistema diseminacije i jednosmjernog protoka informacija, da no-

⁹ Toffler, A.: *Treći talas*, Jugoslavija, Beograd, 1983.

vinarstvo zbog toga još nije slobodna i masovna djelatnost nego djelatnost koju strogo kontroliraju politokratske snage na svim razinama društvene organiziranosti, da su etika i retorika javnog komuniciranja na niskoj razini i da se čak ne poštuju ni elementarna ustavna prava na iznošenje istine i pravo na ispravku i, konačno, da je obrazovna razina novinara na nepodnošljivo niskoj razini.

Svi ti ograničavajući faktori, poduprati kriznom situacijom i uskim interesima vladajućih oligarhija, otežavaju preobrazbu našeg novinarstva po mjeri elektroničkih medija što dopuštaju prijelaz s diseminacije na dijalosko, analitičko, argumentirano ne više novinarstvo — nego *javnu komunikaciju* svih građana po principu: svi, sa svima, o svemu, argumentirano, potpuno i osobno odgovorno.

Zato je prvenstveni zadatak novinara (kao najosvještenijih komunikatora) da se bore za neodložnu preobrazbu novinarstva iz uske i strogo kontrolirane informativne djelatnosti u sveopći narodni dijalog (kako je to isticao i Marx prije više od 100 godina) u kome će svaki građanin po potrebi ujedno biti dijalektičko jedinstvo komunikatora i recipijenta, a profesionalni dio toga sistema javnog komuniciranja još uz to i regulator optimalnog protoka informacija odozgo prema dolje, te zdesna prema lijevo i odozdo prema gore. U eri pokretnog elektroničkog teksta¹⁰ i mogućnosti brzog prijenosa i transformacije svih informacija nema više novinarstva kao dozirane i kontrolirane diseminacije ad usum Delphini. Kako je to dobro predvidio McLuhan, ulazimo u eru globalne komunikacijske zajednice u kojoj će svi ljudi moći poznavati i međusobno (brzo i uspješno) razmjenjivati iskustva radi postizanja opće suglasnosti o stvaranju uvjeta za podizanje kvalitete rada, življenja i međuljudskih odnosa na višu razinu.

Tome se zadatku ne može suprotstaviti nitko, pa ni najtotalitarniji sistem tzv. željezne zavjese, jer satelitski sistemi i ostali elektronički sistemi za prijenos informacija probijaju sve prepreke. Osim toga, svako suprotstavljanje planetarizaciji i potpunoj demokratizaciji javnog komuniciranja samo bi usporavalo i otežavalo društvene, privredne i kulturne promjene i progres.

Očevidno je da su izazovi nove informacijsko-komunikacijske revolucije veliki, možda i najveći u dosadašnjoj povijesti, ali oni nisu nesavladivi, naravno, uz pretpostavke koje smo (barem one najbitnije) naznačili u ovome radu.
 (prijevjet o izlagajućem govoru ministarstvu i obvezujućem od osnivača
 - održanog u četvrtak 20. lipnja 1989. godine u 10.00 sati u prostorijama Ministarstva
 - obrazovanja i znanosti Republike Hrvatske u Zagrebu)

Sjednicom ministra

ministra obrazovanja i znanosti Republike Hrvatske
 u Zagrebu, 20. lipnja 1989. godine

¹⁰ Plevnik, D.: *Ka civilizaciji pokretnog teksta*, Komunist, Zagreb, 1988.

Mario Plenković

JOURNALISM IN THE FUNCTION OF SOCIAL PROGRESS

Summary

The paper analyzes the limits and possibilities of journalism in the context of social development. The author starts from the modern definition of journalism as mass public communication of citizens — everybody, with everybody, about everything, with arguments, fully, and personally responsibly — and not as a one-way presentation of information to citizens by journalists.

Reviewing the potential of such new journalism, transformed from a closed to an open and mass communicative activity, the author stresses the importance of public communication for the sustaining and acceleration of social development and progress in all spheres of human life and work. The old model of journalism, however, with its closed dissemination in the function of maintaining the control of the ruling oligarchies, has a retarding and detrimental effect on social development. Thus, the question of the role of journalism in social progress cannot be viewed one-sidedly; rather, it must be viewed dialectically, as an interaction of all the factors — social, communicative, educational, philosophical.

Since the transformation of journalism from a closed into an open, mass communicative activity depends in the first place on the education of new profiles of professional people (communicators, presenters, editors, and regulators of public dialogue), the author concludes that the proposed changes should be accompanied by a new code of conduct for all participants in public communication (and not just journalists as is the case at present with the existing information codes).